

որտեղից վերադարձաւ Նւրուպա և նկարագրեց իր ճանապարհորդութիւնը «Jn darkest Africa» գրքում (1890)։ Ստենլիի ահագին ծառայութիւնները Կենտրոնական Աֆրիկան հետազոտելու գործում մի քիչ նսեմանում են բնիկ-նեգրերի հետ նրա խիստ կոպիտ վարուեցողութեամբը։ Ստենլին աչքի էր ընկնում իր կատարեալ առողջութեամբ, որը և օգնեց նրան անպատիժ դիմանալ ծանր աշխատանքներին, զրկանքներին և հիւանդութիւններին, որոնց հետ կապուած է արևադարձային Աֆրիկայում ճանապարհորդելը։ Վերջին տարիները նա ապրում էր Լոնդոնում՝ հանգստանալով իր բազմաթիւ էկզպեդիցիաներից։

„Русск. Вѣд.“

Թ Ա Տ Ր Ո Ն

Նկարիչ Թաօճեանի. դրամա 4 գործողութեամբ. հեղ. Լ. Մանուէլեանի։

Դերասան Յովհաննիսեանը՝ օր. Խիթարեանի և սիրողների մասնակցութեամբ, մայիսի 18-ի երեկոյեան «Վրաց Աղանդականների» թատրոնին մէջ ներկայացուց պ. Լ. Մանուէլեանի յիշեալ դրաման։

Նկարիչ Թաշճեանը առաջին անգամն է որ բեմական լոյսը կը տեսնէր Թիֆլիսին մէջ։ Թատերախաղը՝ որուն բնագիրը այս էջերուն մէջ իսկ երևցաւ, ծանօթ է արդէն մեր ընթերցողներուն։

Խնչպէս գիտէք, հեղինակը ցոյց կու տայ մեզի նկարիչ մը, որ հասարակութենէն պէտք եղածին չափ չգնահատուելով՝ անկարող իր ընտանիքի կեանքը ապահովել գեղարուեստի միջոցաւ, կը հարկադրուի թողուլ իր սիրած ասպարէզը և մտնել առևտրական տուն մը իբրև «կորրեսպոնդէնտ»։ Բայց այդ նոր պաշտօնին մէջ «համրիչների չըխկըխկոցը», «գրիչների ճրոճըրոցը», «հեռախօսի զանգահարութիւնը» միացած իր բարոյական տանջանքներին, այն աստիճան աղետաբեր ազդեցութիւն մը կը գործեն գեղարուեստագէտին վրայ, որ սրտի հիւանդութիւն ստանալով կը մեռնի։

Այս է «Նկարիչ Թաշճեանի» թեման։

Անկեղծօրէն ըսելով՝ դրամայի ընթերցումը այնքան ալ գրաւիչ չհղաւ մեզի համար։ Բայց կան պիեսներ, որ եթէ ըն-

Թերցումի ժամանակ շատ բան կը կորցնեն, մեծ բան կը շահին բեմի վրայ:

«Նկարիչ Թաշեան»-ը, դժբաղդաբար, այդ փորձէն ալ յաղթական դուրս չեկաւ: Որովհետեւ Թատերախաղը՝ իր ձեւին՝ ֆորմին մէջ պակասաւոր է: Գործողութիւնը դանդաղ է, ու գլխաւորը՝ դրամատիզմ գրեթէ չի պարունակիր: Իրաւ հերոսը շարք մը բարոյական տանջանքներէ յետոյ կը մեռնի, բայց այդ մահը դժուար թէ կարող ըլլայ դրամայի կորիզը կազմել:

Պ. Մանուէլեանի էական սխալը՝ հերոսը նկարչի մը դէմագծերու տակ մեզ ներկայացնելն է: Երեւակայեցէ՛ք, իր դրաման ճրջան պիտի լայննար, եթէ իբրեւ հերոս ընտրած ըլլար դրագէտ մը կամ հրապարակախօս մը: Ի՞նչ հոյակապ տեսարաններ պիտի կրնար հանել Գաղափարի ու Ճշմարտութեան ջահը ձեռքը բռնող Անհատին ու խաւարի ուժերով զինուած Հասարակութեան միջև տեղի ունեցող ընդհարումներէն: Գրագէտ կամ հրապարակախօս Թաշեանը՝ տեսակ մը դոկտոր Շտոկման ըլլար գուցէ, եթէ ոչ նոյնքան վսեմ, գոնէ նոյնքան յուզող, որովհետեւ ան պիտի ապրէր ու պիտի գործէր մեր մէջ, ու մենք զինքը շատ լաւ պիտի հասկնայինք: Մենք շատ լաւ պիտի հասկնայինք ու նաեւ շատ բնական պիտի գտնէինք անոր կրած հալածանքները, ձախորդութիւնները, դառնութիւններն ու տանջանքները մեր մէջ, այսինքն անգիտակցութեամբ զրահաւորուած այնպիսի հասարակութեան մը մէջ, ինչպէս է հայ հասարակութիւնը:

Բայց Թաշեանը նկարիչ մըն է, հետեւաբար գործ ունի ոչ թէ որոշ հասարակութեան մը, այլ բոլոր հասարակութիւններու հետ: Իր ընտրած ասպարէզովն իսկ համաշխարհային մարդ, իր տաղանդին առջև բաց են բոլոր երկիրները. եթէ հայը, Թուրքը, վրացին, ռուսը չի գնահատեր իր ստեղծագործութիւնները, կան ֆրանսիացին, անգլիացին, իտալացին, որոնք պատրաստ են իր հայրենակիցներու անտարբերութիւնն ու արհամարհանքը փոխարինել իրենց քաջալերութեամբ, հիացումով:

Ահա այն մեծ Թիւրիմացութիւնը, որու ցանցերուն մէջ կը բռնուի հեղինակը իր առաջին քայլին:

Բայց շարունակենք: Ենթադրենք, որ այդ նկարիչը պիտի կ'ապօք է իր հողին, իր միջավայրին, որ Կովկասէն դուրս աշխարհ չկայ իրեն համար, որ ան վճռած է ապրիլ ու արտադրել զինքը շրջապատող անմշակ հասարակութեան համար: Այս պարագային պ. Մանուէլեան պէտք է ջանար ցայտուն կերպով պատկերացնել այն լուռ, բայց ողբերգական մաքառումը,

այն հղերական ու յուզիչ ու խուլ պայքարը, որ ստիպուած է մղել ճշմարիտ գեղարուեստագէտը անկիրթ, ագէտ, կոպիտ հասարակութեան մը հետ:

Այս թեման զարգացնելու համար հեղինակը պարտաւոր էր նախ՝ մեզի ցոյց տալ նկարիչ մը, որ ոչ միայն հոգով ու մարմնով նուիրուած է իր կոչումին, այլ և իսկապէս արուեստագէտ է՝ ու տաղանդաւոր: Անհրաժեշտ էր որ անոր արժանիքը անվիճելի ըլլար, որ ան եթէ ոչ հասարակութեան, գոնէ ձեռնհաս ու հեղինակաւոր անձերու հիացումը վայելէր: Յետոյ պ. Մանուէլեանի կը մնար մեր առջև մերկացնել նկարչի ներքին կեանքը, այն նիւթական ու բարոյական անթիւ զոհաբերութիւնները, զրկանքներն ու չարչարանքները, որոնց գնով գեղարուեստագէտը կը յամառի՝ զինքը չհասկացող ու արհամարհող հասարակութեան մը բարձրացումին ու հոգեկան սփոփանքին համար ստեղծել գեղեցկութիւն, յուզում, կեանք: Ու այնուհետեւ, երբ ուրիշ ճար չկայ, երբ յոյսի ու փրկութեան բոլոր դռները փակուած են, երբ դառնութեան ու զրկանքներու բաժակը լցուած է — մղէր Թաշճեանը ցաւագին ու գերազոյն զոհողութեան:

Ահա այդ ժամանակ միայն մենք զոհողութեան մեծութեանը գիտակից, գեղեցկութեան ու իդէալին հայհոյող հասարակութեան մը անորակելի վարմունքէն յիշրաւորուած՝ պիտի բաժնէինք Թաշճեանի զայրոյթը, խռովքը, ցաւը: Ահա այդ ժամանակ միայն դրաման, հոգեկան պայքարը պիտի փոխադրուէր և՛ մեր վրդովմունքի ու ցաւի հանդիսութեամբը եղբայրացած մեր հոգիներուն մէջ, ու մենք Թաշճեանի զոհաբերութեան տակ պահուած պիտի գտնէինք բողոք ոչ թէ իր ընտանիքին դէմ, որ անընդհատ տրտունջներով զինքը կը ջլատէ, այլ հասարակութեան դէմ, որ՝ մտքին թշնամի, ու նիւթին միայն մատչելի ու բարեկամ, կը խեղդէ ճշմարիտ գեղեցկութիւններն և մեծութիւնները: Ու նոյնպէս այն հասարակական կաղմակերպութեան դէմ, որ անհատը կը բռնադատէ ապրիլ, զարգանալ իր ընական ընդունակութիւններուն հակառակ, չընել այն, ինչ որ կը ցանկայ ու ընել այն, ինչ որ չի ցանկար:

Մինչդեռ, իր ներկայ ձևին մէջ, պ. Մանուէլեանի Թաշճեանը մեզի կը ներկայանայ իր անձնական փառասիրութեան թռիչքին մէջ վիրաւորուած հոգի մը, քան տաղանդի ու գաղափարի ներկայացուցիչ մը:

Բ. տեսիլէն իսկ մենք կ'իմանանք, որ իր պատկերներ «աշակերտական խճրճանքներ» անուանուած են նկարչական

քննադատի մը կողմէ։ Գուցէ առարկէք, որ քննադատը սխալուած է. բայց այն ժամանակ ի՞նչ օգուտ կար աւել ցնել այդ գիծը, որ բացի թեման տկարացնելէ ուրիշ բանի չի ծառայեր։ Իսկ մենք ի՞նչ փաստեր ունինք թէ գեղարուեստագէտին տաղանդն անվիճելի է։ Հեղինակը չի կրնար հաստատուած համարել այն՝ ինչ որ ապացուցութեան կարօտ է։ Իր ենթադրութիւնը մեր համոզումը չի շիներ, մեզի փաստեր պէտք են։ Որպէս զի մենք համակրենք Թաշեանին, վստահ ըլլանք անոր կոչումին ու նշանակութեան վրայ, բացարձակապէս անհրաժեշտ է որ անոր արժանիքը կասկածի տակ չի մնայ։ Այդ փաստերը շատ խախտ են սակայն. ուրիշ թղթակից մը այցելելով անոր պատկերահանդէսը՝ կը յայտարարէ թէ իր պաշտօնակցին քննադատութիւնը «մի անպատկառ յօդուած էր» և կը խոստանայ գովել Թաշեանի գործերը։ Այցելու մը, որու ձեռնհասութիւնը մեզի անծանօթ է, կուգայ իր հիացումը յայտնել հետեւեալ միամիտ եղանակով. «Շնորհակալութիւնս եմ յայտնում այն մեծ զուարճութեան համար, որ ինձ պատճառեցին ձեր գեղեցիկ պատկերները։ Մի քանիսը այնքան յաջողուած են, որ մարդ յափշտակուած է նայելիս... Հաւատացէք, պարոն Թաշեան, որ եթէ ես միջոց ունենայի, անպատճառ ձեռք կը բերէի ձեր պատկերներից գոնէ երկուսը»... Ի հարկէ կայ և իր բարեկամ բժշկին ու իր աշակերտին խօսք ընդմէջ հաստատումը թէ Թաշեանը տաղանդ ունի, բայց այդ բոլորը, ինչպէս ըսի, մեզի համար բաւական համոզիչ չեն։ Ընդհակառակը կայ փաստ մը որ ջախջախիչ է։ Մանասեան՝ Թաշեանցի աշակերտը։ Ներուպա երթալ կատարելագործուելէ, արտասանի մէջ կարգ մը յաջողութիւններ գտնելէ յետոյ, երբ հայրենիք կը վերադառնայ, միեւնոյն հասարակութեան կողմէ այնքան փայլուն գնահատութեան կ'արժանանայ, որ տակաւին պատկերահանդէսը չի բացած երեք նկար կը ծախէ արդէն բաւական մեծ կակ գներով։

Թէ նկարիչը հոգով արտիստ մը չէ, այլ դիւետանտ մը, ահաւասիկ ձեզի ուրիշ փաստ մը։

Երու մի գեղարուեստագէտ ես» ներքին ձայնը միշտ լըսող Թաշեանը, «իմ մանկութեան օրերից սկսած զգում էի իմ մէջ անդիմադրելի սէր և հակում դէպի ստեղծագործական մշտողութիւնները» ուռուցիկ կերպով բացազանչող Թաշեանը, տեսէք թէ ի՞նչ տրամադրութեամբ կը բաժնուի վրձինէն ու յանձն կ'առնէ «կորրեսպոնդէնտ»-ի պաշտօնը։

Փլ.—Վերջապէս դու հօ ընդմիշտ չես թողնում վրձինդ։ Դա կը լինի մի ժամանակաւոր զբաղմունք, մինչև որ մեր դը-

բուժիչներ լաւանայ: Այնուհետեւ եղբայրդ Վահանն էլ կ'աւարտի, կը գայ, քեզ օգնութեան ձեռք կը մեկնի, դու կը թեթեւանաս հոգսերից, և այն ժամանակ ոգևորուիր, ինչքան սիրտդ տայ, թէկուզ գիշեր ու ցերեկ պատկերակալի մօտից մի հեռանար:

Միք.—(Դէմքը պայծառանում է) Այդ լաւ ասացիր, Ֆլորա: Վահանը կը գայ և ամեն ինչ կը բարեփոխուի: (Մտածելով եւ ուրախ) Այո, նա ձեզ կը տայ ձեր ուզած բաղխտաւորութիւնը, իսկ ինձ—ազատութիւն հոգսերի գերութիւնից: Այո, հիանալի կը լինի... ևայլն:

Ծանօթ նկարիչ մը, որ հանդիսատես էր ներկայացման, արդարացի կերպով կը նկատէր միջնաբերի ժամանակ, որ նուիրուած գեղարուեստագէտ մը պիտի նախընտրէր իր գործերը աժան գնով զիջել առաջին յաճախորդին, քան դրժել իր կոչումին: Թաշճեանը, որ իր մէկ նկարը չէր համաձայնած 300 բուբլիով ծախելու, յետոյ կը վճռէ ձգել նկարչութիւնը:

Ուրեմն թատերախաղին երկրորդ առանցքն՝ զրկանքի կենցաղի մը ցուցադրութիւնը նոյնպէս կատարեալ լոյսի մէջ չէ: Իսկ այն դրուագը, որով Մանուէլեան կը վերջացնէ պիեսը, չի շարժէր ունկնդիրը:

Մանասեան՝ Եւրոպայէն դարձած՝ կ'այցելէ ուսուցչին: Թաշճեան իր նախկին աշակերտէն յաջողութեան ու յաղթանակի լուրերն առնելով՝ դառնութեամբ կը լեցուի. «Նստ մէկն եմ այն վատ արարածներից, որոնք դաւաճանում են իրենց կոչմանը և իրենց քանջարը *); այդ գեղեցիկ երկնային պարգևը, հողի տակը թաղում...» կը բացագանչէ: Մանասեանի մեկնելէն յետոյ կնոջը հետ ընդհարումի մէջ կը գանգատի որ «իբր ստեղծագործութեան վրայ նայում էին, իբրեւ մի կթան կովի վրայ», կը քաշուի իր սենեակը, հաստատելով որ ինքը ընդունակ է աշխատելու, որ «իբր գլուխ-գործոցները դեռ սպասում են» իր առաջը. «հաճ—հէնց այս բոլորիս մի հոյակապ սիւստ Լուսաւորեց իմ միտքը... գաղափարը դեռ ևս աղօտ, դեռ սակաւ անորոշ, բայց ըստ ամենայնի մի հանճարեղ գործ պիտի լինի դա, արժանի նոյնիսկ Բէռլլինի վրձինին... Միայն հարկաւոր է մտածել, լաւ մտածել, և այն—միայնակութեան մէջ. այո, անպայման միայնակութեան մէջ»:

Նոյն բոլորին ներս կը մտնէ Հոփսիմէ, Եւրոպա բժշկականութիւն ուսած տան բարեկամ մը, որ նոր կը վերադառ-

*) Պէտք է նկատել, որ դժուար թէ որեւէ մէկը իր մասին այդքան յաւակնութեամբ խօսէր:

նայ արտասահմանէն: Հոփսիմէ երբ կը լսէ որ Թաշճեան ուրիշ գործով կը պարապի, շատ կը զարմանայ. «Գեղարուեստի երկրպագուն, նա որ մի ժամանակ վրձինը չէր թողնում ձեռքից, որի ստեղծագործութեան մէջ էր ամփոփուած իր ամբողջ աշխարհը, ձգել է վրձինը»...

Ու Հոփսիմէի «անակնկալ երևալը», անոր «կշտամբանքը» և խռով եղբօր՝ Վահանի վերադարձի լուրը այն աստիճան խորապէս կը յուզեն, կը վրդովեն ու նաև կ'ոգեորեն նկարիչը, որ ցնցումին չդիմանալով սրտի պայթումէ մը կը մեռնի:

Պ. Մանուէլեան կը թուի թէ աւելի լաւ ըրած պիտի ըլլար, ձգելով՝ որ իր հերոսը առանց այդ օտարոտի միջամտութեան մեռնի: Թաշճեանի համար ուրիշներու դատաստանը, կարծիքը աւելի ծանրակշիռ չպիտի ըլլար, քան իր ներքին համոզումը, այն ցաւատանջ գիտակցութիւնը թէ ինք գեղարուեստի համար այլևս կորած է: Միթէ Հոփսիմէի մը հաստատութեան պէտք ունէր զգալու համար որ դրժած է իր կոշովին:

ՏԻԳՐԱՆ

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԿՈՂՄԻՑ

Շարունակուում է «Մուրճ»-ի 1904 թ.-ի բաժանորդագրութիւնը. նոր գրողները կը ստանան յունուարից լոյս տեսած բոլոր համարները: Հարկ ենք համարում յիշեցնելու, որ յաջորդ համարը (№ 6) կ'ուղարկուի միմիայն այն բաժանորդներին, որոնք լրացրած կը լինեն մաս-մաս վճարուող բաժանորդագիրն:

Բագուից, գետաչէնցի պ. պ. Ա. Մուսէլեանց (1 ր. 50 կ.), Խ. Գաբրիէլեանց (1 ր. 65 կ.), Ա. Այանեանց (1 ր.), Մ. Քեոթանչեանց (1 ր.), Գ. Մէժիեանց (1 ր.), Ա. Զարգարեանց (1 ր.), Առ. Զալալեանց (1 ր.), Ալ. Զալալեանց (1 ր.), Յ. Եղեանց (50 կ.), և Ս. Զիլինգարեանց (50 կ.) իրանց գիւղի համայնքի համար հաւաքել են ներկայ տարուայ «Մուրճ» ամսագրի մի բաժանորդագիրն: Յիշեալ համայնքին ուղարկուած են լոյս տեսած համարները:

Պ Ա Տ Ա Ս Խ Ա Ն Ն Ե Ր

ԿԱՐԱԿՈՒՐՏ (Բաշ-Քեոյ), Ա. Մ.—Զի տպուելու:
ՆՈՐ-ՋՈՒՂԱ, Տ. Ա.—Սպասում ենք մեր նամակի պատասխանին: